

УДК 378.091.3:159.9-051:808.5

[https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15\(60\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15(60).10)

ВМІННЯ ФОРМУЛЮВАТИ ПРОФЕСІЙНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Тетяна Ханецька

кандидат психологічних наук, доцент

доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації

Національний педагогічний університете імені М.П.Драгоманова

01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

t.i.khanetska@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9767-5116>

Алла Федоренко

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри загальної і соціальної психології

Національний педагогічний університете імені М.П.Драгоманова

01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

a.f.fedorenko@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-8180-4494>

Анотація

У статті представлено теоретичний огляд специфіки мовленнєвої діяльності психолога, особливостей його професійного висловлювання, яке виступає як одиниця психологічного впливу на клієнта в процесі психологічного консультування. Визначено критерії професійного висловлювання психолога. Представлені результати виявлення рівнів сформованості вміння формулювати професійне висловлювання у майбутніх психологів як складової їх комунікативно-мовленнєвої компетентності. Наголошено на тому, що підготовка майбутнього фахівця повинна бути орієнтована на формування психолога-професіонала, який має високий рівень професійної культури, культури мовленнєвого спілкування, повинен володіти компетентністю взагалі, комунікативною компетентністю, і, зокрема, комунікативно-мовленнєвою компетентністю. Культура мовленнєвого спілкування психолога є комплексним утворенням особистості фахівця, яке виступає складовою поведінкового компоненту його культури спілкування, і має місце на фазі реалізації ним мовленнєвих дій за допомогою мовленнєвих засобів, адекватних цілям професійного спілкування. Тому майбутній психолог повинен прагнути до постійного вдосконалення власної мовленнєвої діяльності. В результаті експериментального дослідження рівнів сформованості вміння формулювати професійні висловлювання у майбутніх психологів за допомогою розроблених нами методів дослідження та на основі визначених нами критеріїв професійного висловлювання психолога було виявлено недоліки професійної комунікативно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців у ЗВО. Констатовано значну кількість студентів з низьким рівнем сформованості вміння формулювати професійні висловлювання. Доведено необхідність розробки й впровадження психотехнологій формування та розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності в освітній процес з метою підвищення ефективності комунікативно-мовленнєвої підготовки майбутніх психологів. Зокрема, доцільно впроваджувати активні методи навчання з метою набуття студентами професійних навичок мовленнєвої взаємодії та оволодіння ними вмінням

формулювати професійні висловлювання у вирішенні практичних ситуацій, наближених до реальних умов професійної діяльності.

Ключові слова: професійне висловлювання психолога, критерії професійного висловлювання психолога, професійна компетентність, комунікативно-мовленнєва компетентність, мовлення психолога, культура мовленнєвого спілкування психолога.

Вступ

Вирішення складної проблеми формування та розвитку культури мовленнєвого спілкування психолога, вдосконалення його вербальної поведінки у професійній діяльності має не тільки теоретичне, а й практичне значення, що визначається потребами сучасного суспільства, яке ставить високі вимоги щодо підвищення ефективності надання психологічної допомоги населенню та оптимізації підготовки майбутніх фахівців у ЗВО.

Аналізуючи проблему сучасної фахової підготовки майбутніх спеціалістів у вищій школі, вітчизняні психологи звертають особливу увагу на її практичну складову. Гармонійне поєднання теоретичного та практичного аспектів професійної підготовки можливе на базі сучасних технологій. Саме такі технології є необхідним фактором ефективної фахової підготовки сучасних психологів і сприяють розвитку професійного адаптивного потенціалу майбутнього фахівця (Абрамова, 2003; Бондаренко, 1991, 2017; Пов'якель & Федоренко, 2010; Чепелева, 1997, 1999; Шевченко, 2000; та ін.). Дослідники наголошують на тому, що підготовка майбутнього фахівця повинна бути орієнтована на формування психолога-професіонала, який має високий рівень професійної культури, культури мовленнєвого спілкування, повинен володіти компетентністю взагалі, комунікативною компетентністю, і, зокрема, комунікативно-мовленнєвою компетентністю (Ханецька, 2010; Артемова, 2014; Герасіна, 2017; Vygranka, 2019).

Культура мовленнєвого спілкування психолога виступає як комплексне системне утворення особистості фахівця, що є елементом поведінкового компоненту його культури спілкування. Компонентами структури культури мовленнєвого спілкування психолога виступають: професійні комунікативні знання про засоби мовленнєвого спілкування; вміння формулювати професійні висловлювання за допомогою мовленнєвих засобів, що відповідають цілям професійної діяльності; комунікативно-мовленнєві навички спілкування, володіння якими забезпечує вміння формулювати професійні висловлювання (Ханецька, 2010).

Практично всі види психологічного консультування передбачають мовленнєву взаємодію психолога з клієнтом, що є основним змістом спілкування фахівців. Основним механізмом цієї взаємодії є психологічний вплив на клієнта (Абрамова, 2003; Бондаренко, 1991; Чепелева, 1997, 1999; Шевченко, 2000; Lord, Sheng, Imel, Baer, & Atkins, 2015).

Специфічність професійного мовлення психолога знаходить своє втілення у тому, що він, на відміну від інших спеціалістів, постійно має вдосконалювати та розвивати власні професійні мовленнєві навички, які є зряддям його роботи. Про це наголошується в ряді наукових праць вітчизняних дослідників (Бондаренко, 1991; Семиченко, 1998; Чепелева, 1997; Шевченко, 2000; та ін.).

Науковці акцентують увагу на вимогах щодо специфіки професійного мовлення психолога у взаємодії з клієнтом. Вони зазначають, що недостатність знань про дієвість професійного висловлювання фахівця та особливості його психологічного впливу на клієнта, може стати причиною непродуктивності професійної діяльності психолога (Каліна, 2000; Варфоломеєва, 2007; Шевченко, 2000).

Достатній рівень володіння професійними комунікативними знаннями дає можливість психологу набути практичних навичок формулювання конструктивних професійних висловлювань, що виступає важливою складовою комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога. Все це й зумовило актуальність нашого дослідження. Ми зробимо крок у виявленні рівнів сформованості вміння формулювати професійне висловлювання майбутніми психологами у закладах вищої освіти під час фахової підготовки.

Мета дослідження: виявити специфіку критеріїв професійного висловлювання психолога та емпірично дослідити рівні сформованості вміння формулювати професійні висловлювання майбутніми психологами як складової комунікативно-мовленнєвої компетентності фахівця. **Завдання** дослідження: 1) здійснити теоретичний аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо комунікативно-мовленнєвої компетентності, культури мовленнєвого спілкування психолога та вимог до його професійного мовлення; 2) емпірично виявити рівні сформованості вміння формулювати професійні висловлювання у студентів-психологів.

Методи дослідження

З метою з'ясування особливостей, критеріїв професійного висловлювання та вміння формулювати професійні висловлювання як складової комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога під час фахової підготовки у ЗВО використовувалися такі наукові методи як аналіз і синтез, упорядкування і систематизація теоретичного матеріалу, контент-аналіз. Для дослідження рівня сформованості вміння формулювати професійні висловлювання студентами-психологами нами була використана література, яка включала теоретичний аналіз досвіду консультативної практики із застосуванням ситуаційних задач, які було запропоновано на розсуд досліджуваним. Такими джерелами ми обрали роботи відомих психологів-консультантів (Василук, 1992; Васьківська, Горностаї, 1996; Васьківська, 2011; Горностаї, 2018; Терлецька, 1997 та інші).

Особливу увагу ми звернули саме на змістовий компонент ситуаційних задач, адже проблема, яку потрібно було вирішити майбутнім психологам, повинна була бути типовою та актуальною на сучасному етапі розвитку практичної психології. Так, наприклад, для аналізу та розв'язання студентами поставлених задач, нами було підібрано такі типи проблем:

1. Проблеми індивідуальної своєрідності учнів у їх зовнішності та/чи особливостях поведінки, що визначають негативне до них ставлення з боку однокласників (*1 тип проблем*).
2. Проблеми невідвідування школи, прогулів, конфліктів з батьками, проблеми так званих «важких дітей» (*2 тип проблем*).
3. Відчуження учня у класному колективі, соціальна ізоляція (*3 тип проблем*).
4. Порушення педагогічної етики вчителями, проблеми спілкування з дорослими (*4 тип проблем*) тощо.

Реалізація індивідуальної форми дослідження віч-на-віч з дослідником ускладнюється в силу значної тривалості такої роботи та можливості особистісного впливу експериментатора на «чистоту» завдання, що виконується досліджуваними. Тому, ми вирішили скористатися груповою формою дослідження, з подальшим аналізом письмових відповідей студентів.

Процедура дослідження полягала, по-перше, у пред'явленні студентам друкованого роздаткового матеріалу за трьома проблемними ситуаціями у межах вище названих типів

проблем. Кожен студент усно формулював висловлювання, які фіксувалися нами за допомогою аудіоапаратури або ж протоколювалися письмово.

По-друге, студентам-психологам було запропоновано теоретично проаналізувати зміст проблеми з огляду на її психологічне підґрунтя та механізми детермінації. Зокрема, пропонувалось визначити сутність та структуру описаного конфлікту, рівень відхилення або відповідності особливостей психічного розвитку клієнта (клієнтів), які розглянуті в тексті, віковій нормі, варіанти вирішення ситуації тощо. Таке завдання було позначено у стимульних бланках як теоретична частина.

По-третє, процедура передбачала висвітлення студентами свого власного бачення різних варіантів надання психологічної допомоги, виходячи зі змісту описаної проблеми. Таке бачення, згідно з поданою інструкцією, потрібно було зафіксувати з урахуванням не тільки безпосередніх посадових дій психолога, але й з написанням конкретних рекомендацій клієнту (клієнтам) у формі прямої мови (у стимульних бланках це завдання було позначено як практична частина).

Теоретичний аналіз проблеми та запропоновані студентами шляхи її вирішення виступали додатковою інформацією, яка свідчила про рівень професійних знань та рівень володіння комунікативно-мовленнєвими навичками майбутнім фахівцем за критерієм відповідності граматичних конструкцій нормам літературної мови. Цей рівень знань, як показали остаточні результати дослідження, визначається рівнем академічної успішності та підтверджує об'єктивність його оцінки.

На особливостях змісту рекомендацій (практична частина завдання) ми зробили основний акцент у процесі якісної обробки зібраних матеріалів, адже сформульовані висловлювання майбутніх психологів у формі прямої мови від першої особи однини найповніше ілюструють сформованість (несформованість) комунікативно-мовленнєвих навичок та вміння формулювати професійні висловлювання у спілкуванні майбутнього психолога з клієнтом (хоча й уявним). Зокрема, ми змогли виявити навички студентів обирати адекватний стиль мовлення та використовувати багатий лексичний запас для формулювання професійних висловлювань.

У нашому дослідженні взяли участь 120 осіб: студенти другого, третього та четвертого курсів (по 40 осіб на кожному курсі) спеціальності «Психологія» Факультету психології НПУ ім. М.П. Драгоманова. Дослідження тривало протягом 2019-2020 р.р.

Результати та дискусії

Не дивлячись на те, що мовленнєва взаємодія психолога та клієнта досить ретельно була досліджена, проте такі аспекти як відображення позицій співрозмовників у різноманітних висловлюваннях, їх емоційного настрою, становлення «Я-концепції» фахівця, що тісно пов'язано з формуванням його професійної культури, розглядалося у незначній кількості робіт, присвячених проблемі професійного спілкування психолога (Абрамова, 2003; Бондаренко, 1991, 2017), що розглядається авторами як важлива її складова. Професійна культура психолога, обов'язково передбачає достатній рівень професійних знань, які пов'язані з реальними аспектами діяльності, а комунікативно-мовленнєва компетентність фахівця, на нашу думку, виступає однією із найважливіших професійних компетентностей психолога-майстра. Тому надто важливими є знання про потенціал мовленнєвих можливостей та сформованість вміння формулювати професійне висловлювання на високому рівні.

Проте, лише теоретичні знання не дають психологу повних відповідей на актуальні запитання, які зустрічаються у його професійній діяльності: якими засобами досягати належної ефективності у наданні психологічної допомоги клієнтам з використанням мовленнєвих засобів, як формулювати професійні висловлювання тощо.

Взаємодія «психолог – клієнт» реалізується у найрізноманітніших варіантах. Мова фахівця повинна бути яскравою, емоційно забарвленою, тому що вона покликана викликати різні думки та почуття у клієнта, які потім з ним опрацьовуються, обговорюються та повинні бути доведені до усвідомлення. Психолог має використовувати лише «продуктивні» мовні конструкції, тобто такі, які мають терапевтичний ефект для клієнта, повинен постійно тримати їх у зоні своєї свідомості та контролювати. Отже, у процесі психоконсультативного діалогу професійне висловлювання психолога має особливе значення. Тому, необхідно виявити специфіку професійного висловлювання психолога-фахівця. Вміння формулювати оптимальні конструктивні професійні висловлювання забезпечить психологу можливість реалізації комунікативно-мовленнєвої компетентності у професійній діяльності та її ефективність.

Звичайно, психолог не є лінгвістом-професіоналом, проте він повинен, володіти гнучким почуттям мови та мовними інтуїціями. Він повинен вміти точно й логічно висловлювати свої думки, підбирати такі слова й фрази, які будуть зрозумілі клієнту, робити паузи для обмірковування, перевіряти, чи є його висловлювання правильно зрозумілим.

В.А. Семиченко (1998) виділяє такі необхідні характеристики мовлення психолога: доступність, яка виражається у точному доборі мовних засобів для ефективного вираження думок, враховуючи можливості сприйняття клієнтів; довільність, тобто висока мовленнєва активність, відсутність мовленнєвих ярликів, готовність вступати у взаємодію на будь-яку тему; здатність по-різному говорити з різними клієнтами, використовувати різноманітні мовні засоби, що свідчатиме про варіативність мовлення.

О.Ф. Бондаренко (1991), проводячи психосемантичний аналіз висловлювань фахівця-консультанта визначив такі фактори: зрозумілість (доступність); велемовність (володіння широким лексиконом); семантична насиченість (важлива роль мовлення та мовних засобів); емоційне залучення обох співрозмовників; лексична цілісність (відсутність надлишкових слів, які не несуть семантичного змісту); ритмічність; впливовість.

Отже, більшість науковців наголошували на правильності професійних висловлювань психолога. Вони повинні бути зрозумілими для клієнтів різних вікових категорій. Тому, правильність професійного висловлювання виступає одним із важливих його критеріїв, яка повинна бути реалізована у співвідношенні з контекстом проблеми.

Вчені (Бондаренко, 1991; Семиченко, 1998) також вказували на важливість доцільності професійного висловлювання фахівця. Професійне спілкування психолога завжди цілеспрямоване, а це означає, що кваліфікований фахівець обов'язково повинен визначати мету та завдання кожної взаємодії з клієнтом.

Наступним важливим критерієм професійного висловлювання В.А. Семиченко (1998) визначає зрозумілість (доступність). На нашу думку, саме зрозумілість є основним критерієм професійного висловлювання фахівця. Дотримання цього критерію дає можливість психологу враховувати особливості суб'єктивного та адекватного сприймання висловлювань клієнтом.

Отже, нами були визначені такі критерії (показники) професійного висловлювання психолога: *правильність висловлювання* (відповідність літературним нормам, багатий лексичний запас, граматичні вміння); *доцільність висловлювання* (відповідність меті та завданням професійної діяльності); *зрозумілість* (адекватність змісту повідомлення психолога

можливостям сприймання клієнта) (Ханецька, 2010: 54). За даними критеріями можна диференціювати професійне висловлювання психолога, адекватне цілям і завданням професійної діяльності, яке виступає складовою комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога.

У процесі експериментального дослідження нами були виявлені високий, середній та низький рівні сформованості вміння формулювати професійні висловлювання у студентів другого, третього та четвертого курсів на основі перевірки та аналізу письмових робіт з вирішення ними психоконсультативних ситуаційних задач.

1. *Високий рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання.* Студенти виявили особистісну готовність формулювати висловлювання, які відповідали всім критеріям, правильні за змістом та адекватні за формою; їх роботи свідчили про теоретичну та практичну готовність до встановлення довірливої первинної взаємодії з клієнтом, до орієнтації у лексичному просторі клієнта, до підтримки емпатійного спілкування з клієнтом, ними були представлені різноманітні прийоми, мовні засоби та конструкції, які сприяли б підтримці контакту з клієнтом.

2. *Середній рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання.* Вміння формулювати професійні висловлювання у студентів цієї групи сформоване лише за деякими критеріями, наприклад, була врахована правильність та доцільність професійного висловлювання, але студентами не враховувалися особливості семантичного простору конкретного клієнта; або, деякими студентами у професійних висловлюваннях все ж таки були враховані особливості семантичного простору клієнта та правильність висловлювання, проте при цьому не була дотримана доцільність професійного висловлювання; у цих студентів були виявлені занижений рівень емпатійності, достатній рівень комунікативних знань; рекомендації були побудовані ними не завжди коректно, що не сприятиме довірі клієнта до психолога.

3. *Низький рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання.* У студентів була виявлена недостатня готовність до вступу в міжособистісну взаємодію з клієнтами; у них обмежений лексичний запас; недостатній рівень володіння професійними комунікативними знаннями; студенти іноді використовували конкретні поради, а не рекомендації, багато суто професійних термінів, які можуть бути незрозумілими клієнтом; такі студенти відзначалися заниженими показниками емпатії, заниженою самооцінкою нерозвиненими комунікативно-мовленнєвими компетентностями (це проявлялося у надмірній лаконічності змісту письмових рекомендацій, «слів-паразитів»); у даних студентів було відсутнє «співчуття» до клієнта, спостерігалася невідповідність висловлювань меті професійного спілкування, не враховувалася вікові особливості клієнтів.

Результати дослідження рівнів сформованості вміння формулювати професійне висловлювання студентами-психологами представлено у табл. 1.

З таблиці видно, що кількість студентів четвертого курсу, які мають середній рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання збільшується на 6% порівняно з 3 курсом та на 16% порівняно з другим курсом. Це свідчить про більш успішне оволодіння ними професійними комунікативними знаннями при недостатньо сформованому вмінні формулювати професійні висловлювання, адаптуючи їх до розуміння клієнта.

Таблиця 1

Характеристика рівнів сформованості вміння формулювати професійні висловлювання майбутніх психологів (n=120)

Рівні сформованості вміння формулювати професійні висловлювання	Досліджувані					
	2 курс		3 курс		4 курс	
	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть
Високий рівень	19,8	8	29,4	12	33,2	13
Середній рівень	33,4	13	43,4	17	49,6	20
Низький рівень	46,8	19	27,2	11	17,2	7

Звичайно, з переходом на старші курси кількість студентів, які мають середній рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання збільшується інтенсивніше, ніж тих, хто мають високий рівень, адже студенти з низьким рівнем сформованості вміння формулювати професійні висловлювання, як правило, підвищують рівень до середнього на наступних курсах. Така тенденція має узагальнений характер.

Подібна тенденція простежується і у збільшенні числа студентів четвертого курсу, які мають високий рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання: кількість їх зростає майже на 4% порівняно з третім курсом та понад 13% порівняно із другим курсом. Ці студенти відзначаються вмінням формулювати професійні висловлювання найбільш ефективно за всіма трьома критеріями.

Узагальнений контент-аналіз письмових робіт студентів свідчить про те, що з переходом на старші курси майбутні психологи поступово вдосконалюють та розширюють свої професійні комунікативні знання, краще орієнтуються у своїх мовленнєвих можливостях на рівні навичок з метою надання психологічної допомоги (Carroll, 2007). Так, з більшості робіт студентів третього курсу (майже 67%) ми помітили, що вони вміють грамотно висловити думки щодо психологічної проблеми в ситуаційній задачі та щодо шляхів її вирішення без орфографічних помилок у письмовому тексті. Зокрема, в теоретичній частині завдання вони демонструють знання щодо нормативно-правової бази шкільної психологічної служби, знають процедуру організації та проведення психодіагностичного та психоконсультативного видів робіт, вміють розкрити та науково обґрунтувати сутність проблемної ситуації, інтерпретувати її, послуговуючись категоріальним апаратом, запропонувати альтернативні варіанти надання психологічної допомоги.

У деяких відповідях студентів нами була помічена невідповідність змісту теоретичного завдання практичному. Тут спрацьовували наслідки певного досвіду практичної діяльності при низькій теоретичній готовності до її виконання. Так, у роботах шести студентів другого курсу, які мають високий рівень вміння формулювати професійні висловлювання, в практичному завданні простежується вміння відносно правильно, зрозуміло та доцільно формулювати висловлювання. Але зміст теоретичного обґрунтування запропонованих студентами рекомендацій поданий неповно, або непереконливо, а іноді й неоднозначно. У

даному випадку студенти володіють вмінням формулювати професійні висловлювання на рівні інтуїції або ж на рівні того досвіду спілкування, який вони отримали протягом навчання у педагогічних коледжах.

Зумовленість змісту практичного завдання попереднім теоретичним аналізом ситуації спостерігався у 67% студентів третього курсу та у 72% студентів четвертого курсу. Це означає, що завдяки первинному оволодінню практичними комунікативними вміннями та навичками спілкування за рахунок психологічних практик у студентів старших курсів формується чітке уявлення про вимоги та критерії професійного висловлювання, яке поступово удосконалюється на основі збагачення професійних комунікативних знань та переноситься в повсякденне спілкування.

Далі ми пропонуємо розглянути приклади якісного порівняльного аналізу окремих письмових робіт студентів відповідно до запропонованих типів ситуаційних задач.

Наприклад, у ситуаційних задачах типу 1 (проблеми індивідуальної своєрідності учнів у їх зовнішності та/чи особливостях поведінки, що визначають негативне до них ставлення з боку однокласників), більшість студентів другого курсу у теоретичній частині завдання вбачають вирішення проблеми у переорієнтації ставлення хлопця до особливостей своєї зовнішності від негативного до позитивного, а точніше у переконанні його у тому, що, наприклад, руде волосся вирізняє його з-поміж інших учнів як певна перевага та предмет гордості.

1. Так, студентка А.Б. пише: *«Не такий як усі» не означає бути гіршим за інших, а, навпаки, кращим. Хлопець може мати великий енергетичний потенціал та творчі здібності, які психолог повинен відкрити для нього та спрямувати його ставлення до образу щодо рудого кольору волосся як до жарту з боку однокласників».*

2. Студент А.І. стверджує: *«В першу чергу, психолог повинен підвищити самооцінку хлопця та розвинути його комунікативні здібності, щоб той міг пригнічувати власні агресивні реакції у процесі спілкування з однокласниками».*

У вирішенні ситуаційних задач типу 2 (проблеми невідвідування школи, прогулів, конфліктів з батьками, проблеми так званих «важких дітей»), досліджувані другого курсу теоретично обґрунтовують різні причини запропонованих проблем, серед яких 20% студентів з високим рівнем вміння формулювати професійні висловлювання називають сімейне неблагополуччя та конфліктні ситуації у школі. Досліджувані ж третього та четвертого курсів з високим рівнем вміння формулювати професійні висловлювання вже змогли визначити незрілість мотиваційної та вольової сфер дитини, її особистісний інфантилізм, наявність складних особистісних проблем та, можливо, педагогічну занедбаність учня як можливі причини проблемної ситуації даного типу.

Аналогічні відмінності у теоретичному обґрунтуванні можливих причин проблем клієнтів та шляхів їх вирішення ми спостерігаємо у роботах студентів і над іншими ситуаціями з переходом на старші курси.

Отже, виявлено, що у студентів третього та четвертого курсів переважає середній рівень вміння формулювати професійні висловлювання (3 курс – 43,4%; 4 курс – 49,6%). У цих студентів сформованість цього вміння була виявлена за деякими критеріями професійних висловлювань. Значно вираженим також був низький рівень сформованості даного вміння (2 курс – 46,8%; 3 курс – 27,2%; 4 курс – 17,2%). У письмових роботах цих досліджуваних були наявні граматичні помилки, їх висловлювання були перенасичені професійними термінами, які можуть бути не зрозумілі клієнту, пропонували конкретні та очевидні поради клієнту щодо вирішення проблемної ситуації.

Висновки

Теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності у майбутніх психологів під час освітнього процесу та розроблені нами методи дослідження рівнів сформованості вміння формулювати професійні висловлювання у студентів-психологів на основі визначених нами критеріїв професійного висловлювання, дали можливість виявити наявні недоліки професійної комунікативно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців психологічної галузі в ЗВО. Отримані результати експерименту констатують збільшення значної кількості студентів з високим рівнем сформованості вміння формулювати професійні висловлювання саме на четвертому курсі (2 курс – 19,8%; 3 курс – 29,4%; 4 курс – 33,2%) та зменшення значної кількості студентів з низьким рівнем. Особливо помітні зміни у динаміці між другим та четвертим курсами. Це зумовлено особливостями освітньої програми спеціальності 053 «Психологія», тобто збільшення навчальних годин фахових й профільюючих дисциплін та практичної підготовки, що сприяють розвитку професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності. Проте, на четвертому курсі у 17,2% студентів був виявлений низький рівень сформованості вміння формулювати професійні висловлювання. Це свідчить, на нашу думку, про необхідність підвищення ефективності комунікативно-мовленнєвої підготовки майбутніх психологів та розробки й впровадження психотехнологій формування та розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності в освітній процес. Доцільним є використання активних та інноваційних методів навчання з метою набуття студентами професійних компетентностей мовленнєвої взаємодії з клієнтами в процесі майбутньої діяльності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в розробці та апробації програми розвитку культури мовленнєвого спілкування у студентів-психологів із застосуванням активних методів навчання з метою набуття ними здатності до мовленнєвої взаємодії у професійному спілкуванні та оволодіння ними вмінням формулювати професійні висловлювання у розв'язанні практичних ситуацій, наближених до реальних умов професійної діяльності.

Література

1. Абрамова, Г.С. (2003). *Практическая психология* : учебник [для студ. вузов]. Москва : Академический проект.
2. Артемова, О.І. (2014). Формування комунікативної компетенції майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 5, 10–16.
3. Бондаренко, А.Ф. (1991). *Социальная психотерапия личности (психосемантический подход)*. Киев.
4. Bondarenko, A.F., & Fedko, S.L. (2017). Соціокультурна компетентність практикуючих психологів: сучасний стан і перспективи. *Психолінгвістика*, 21(1), 23–40. <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/39>.
5. Варфоломеева, О.В. (2007). Концептуальні принципи професійного становлення психотерапевтів: акмеологічний підхід. *Вісн. НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць, 2(20), Ч.1., 60–63.
6. Василюк, Ф.Е.(1996). От психологической практики к психотехнической теории. *Московский психотерапевтический журнал*. 1, 15–32.
7. Васильковская, С.В., & Горноста́й, П.П. (1996). *Психологическое консультирование: ситуационные задачи*. Киев : Вища школа ISBN 5-11-004695-6.
8. Васківська, С.В. (2011). *Основи психологічного консультування* : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Ніка-Центр.

9. Герасіна, С. (2017). Ділова компетентність як детермінанта соціально-комунікативної компетентності студентської молоді. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 22(1), 43–57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1087466>
10. Горностай, П.П. (2000). *Консультативная психология : Теория и практика проблемного подхода*. Киев. ISBN 978-966-521-720-6.
11. Калина, Н.Ф. (2000). *Лингвистическая психотерапия*. Киев
12. Пов'якель, Н.І., & Федоренко, А.Ф. (2010). *Практична психологія професійної адаптації/ дезадаптації: навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей)*. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова.
13. Семиченко, В.А. (1998). *Психология речи*. Киев.
14. Терлецька, Л.Г. (1997). Ігри, в які грають дорослі (досвід навчання практичних психологів системи освіти). *Практична психологія : теорія, методи, технології*. Київ, 220–226.
15. Ханецька, Т.І. (2010). *Культура мовленнєвого спілкування психолога : навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей)*. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова.
16. Чепелева, Н.В. (1997). Формування професійної культури майбутніх практичних психологів. *Методи підготовки фахівців до професійного спілкування*. Черкаси, Кн. 1, 34–42.
17. Чепелева, Н.В. (1999). Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика. *Актуальні проблеми психології : наук. записки*. Київ, 19, 271–278.
18. Шевченко, Н.Ф. (2003). Особливості професійного висловлювання психолога-консультанта. *Проблеми загальної та теоретичної психології : зб. наук. праць*. Київ, Т. 5. Ч. 1, 293–299.
19. Carroll, D.W. (2007). Patterns of student writing in a critical thinking course: A quantitative analysis. *Assessing Writing*, 12, 213–227.
20. Lord, S.P., Sheng, E., Imel, Z.E., Baer, J., & Atkins, D.C. (2015). More than reflections : Empathy in motivational interviewing includes language style synchrony between therapist and client. *Behavior therapy*, 46(3), 296–303.
21. Vygranka, T. (2019). The features of formation of speech competence of future philologists in the educational process of institution of higher education. *International Academy Journal Web of Scholar*. 5(35), 26–30. https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/31052019/6502

References

1. Abramova, H.S. (2003). *Praktycheskaia psikhohohyia: uchebnyk [Practical psychology: textbook] [dlia stud. vuzov]*. Moscow : Akademicheskyi proekt [in Russian].
2. Artemova, O.I. (2014). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii maibutnix psikhohohiv u protsesi profesiinnoi pidhotovky [Formation of communicative competence of future psychologists in the process of professional training]. *Psykholinhvystyka. Psycholinguistics*, 5, 10–16 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, A.F. (1991). *Sotsyalnaia psykhotherapyia lychnosty (psykhosemantycheskyi podkhod) [Social psychotherapy of personality (psychosemantic approach)]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bondarenko, A.F., & Fedko, S.L. (2017). Sotsiokulturna kompetentnist praktykuiuchykh psikhohohiv: suchasnyi stan i perspektyvy [Sociocultural competence of practicing psychologists: current status and prospects]. *Psykholinhvystyka*, 21(1), 23–40. <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/39> [in Ukrainian].
5. Varfolomieieva, O.V. (2007). Kontseptualni pryntsypy profesiinoho stanovlennia psykhotherapytiv: akmeolohichniy pidkhid [Conceptual principles of professional development of psychotherapists: acmeological approach]. *Visn. NTUU «KPI». Filosofiia. Psykhohohiia. Pedahohika : zbirnyk naukovykh prats*, 2(20), 1, 60–63 [in Ukrainian].

6. Vasyliuk, F.E. (1992). Ot psykholohycheskoi praktyky k psykhotekhnycheskoi teoryy [From psychological practice to psychotechnical theory]. *Moskovskiyi psykhoterapevtycheskyi zhurnal*, 1, 15–32 [in Russian].
7. Vaskovskaia, S.V., & Hornostai P.P. (1996). *Psykhologhycheskoe konsultyrovanye: sytuatsyonnye zadachy [Psychological counseling: situational tasks]*. Kyiv : Vishcha shkola. ISBN 5-11-004695-6 [in Ukrainian].
8. Vaskivska, S.V. (2011). *Osnovy psykholohichnoho konsultuvannia [Basics of psychological counseling]: pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakladiv*. Kyiv : Nika-Tsentr, 424. [in Ukrainian].
9. Herasina, S. (2017). Dilova kompetentnist yak determinanta sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti studentskoi molodi [Business competence as a determinant of social and communicative competence of student youth]. *Psycholinguistics. Psykholynhvystyka*, 22(1), 43–57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1087466> [in Ukrainian].
10. Hornostai, P.P. (2018). *Konsultatyvnaia psykholohyia : Teoryia y praktyka problemnoho podkhoda [Counseling Psychology: Theory and Practice of the Problem Approach]*. Kyiv. ISBN 978-966-521-720-6 [in Ukrainian].
11. Kalyna, N.F. (2000). *Lynhvystycheskaia psykhoterapyia [Linguistic psychotherapy]*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Poviakel, N.I., & Fedorenko, A.F. (2010). *Praktychna psykholohiia profesiinoi adaptatsii/ dezadaptatsii [Practical psychology of professional adaptation / maladaptation]: navchalnyi posibnyk (dlia studentiv psykholohichnykh spetsialnostei)*. Kyiv : NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
13. Semychenko, V.A. (1998). *Psykhologhyia rechy [Psychology of speech]*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Terletska, L.H. (1997). Ihry, v yaki hraiut dorosli (dosvid navchannia praktychnykh psykholohiv systemy osvity) [Games played by adults (experience of training practical psychologists of the education system)]. *Praktychna psykholohiia: teoriia, metody, tekhnolohii*, 220–226 [in Ukrainian].
15. Khanetska, T.I. (2010). *Kultura movlennievoho spilkuvannia psykholoha [The culture of speech communication of a psychologist] : navchalnyi posibnyk (dlia studentiv psykholohichnykh spetsialnostei)*. Kyiv : NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
16. Chepelieva, N.V. (1997). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh praktychnykh psykholohiv [Formation of professional culture of future practical psychologists]. *Metody pidhotovky fakhivtsiv do profesiinoho spilkuvannia. Cherkasy*, 1, 34–42 [in Ukrainian].
17. Chepelieva, N.V. (1999). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti v protsesi vuzivskoi pidhotovky psykholoha-praktyka [Formation of professional competence in the process of university training of a psychologist-practitioner]. *Aktualni problemy psykholohii : nauk. Zapysky*, 19, 271–278 [in Ukrainian].
18. Shevchenko, N.F. (2003). Osoblyvosti profesiinoho vyslovliuvannia psykholoha-konsultanta [Features of professional expression of a psychologist-consultant]. *Problemy zahalnoi ta teoretychnoi psykholohii : zb. nauk. prats*, 5(1), 293–299. [in Ukrainian].
19. Carroll, D.W. (2007). Patterns of student writing in a critical thinking course: A quantitative analysis. *Assessing Writing*, 12, 213–227.
20. Lord, S.P., Sheng, E., Imel, Z.E., Baer, J., & Atkins, D.C. (2015). More than reflections : Empathy in motivational interviewing includes language style synchrony between therapist and client. *Behavior therapy*, 46(3), 296–303.
21. Vygranka, T. (2019). The features of formation of speech c ompetence of future philologists in the educational process of institution of higher education. *International Academy Journal Web of Scholar*. 5(35), 26–30. https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/31052019/6502

ABILITY TO FORMULATE PROFESSIONAL UTTERANCE AS A COMPONENT OF COMMUNICATIVE-SPEECH COMPETENCE OF A FUTURE PSYCHOLOGIST

Tetiana Khanetska

PhD in Psychology, Associate Professor

Associate Professor of the Department of Psychosomatics and Psychological Rehabilitation

National Pedagogical Dragomanov University

9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601

t.i.khanetska@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9767-5116>

Alla Fedorenko

PhD in Psychology, Associate Professor

Associate Professor of the Department of General and Social Psychology

National Pedagogical Dragomanov University

9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601

a.f.fedorenko@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-8180-4494>

Abstract

The article presents a theoretical review of the specifics of the speech activity of a psychologist, the peculiarities of their professional saying as a method of psychological influence on a client in the process of psychological counseling. Some criteria have been defined in professional utterance of the psychologist. The results of identifying the levels of development of the ability to formulate professional statements in future psychologists as a component of their communicative speech competence have been presented. It was noted that the training of a future specialist should be focused on the formation of a professional psychologist who has a high level of professional culture, a culture of verbal communication, should have competence in general, communicative competence, and, in particular, communicative speech competence. The psychologist's speech communication culture is a complex systemic formation of the personality of a specialist, which is an integral behavioral component of their communication culture and takes place in the phase of realization of speech actions externally using speech means adequate to the goals of professional communication. Therefore, the future psychologist should strive for the highest degree of their professional perfection – the master of speech activity. As a result of an experimental study of the levels of development of the ability to formulate professional statements in future psychologists using the methods of research developed by us and on the basis of the criteria we defined for professional statements of a psychologist, we identified the shortcomings of professional communication and speech training of future specialists in higher education. A significant number of students with a low level of development of the ability to formulate professional statements were identified. The necessity of the development and implementation of psycho-technologies of the formation and development of communicative speech competence in the educational process with the aim of increasing the effectiveness of communicative speech training of future psychologists has been proved. They should be carried out with the use of active teaching methods with the goal of acquiring students' ability for professional speech interaction and mastering the ability to formulate professional statements in solving practical situations close to the real conditions of professional activity.

Keywords: professional utterance of the psychologist, criteria professional utterance of the psychologist, professional competence, communicative speech competence, psychologist speech, culture of verbal communication psychologist.

Подано 05.09.2021

Рекомендовано до друку 17.09.2021